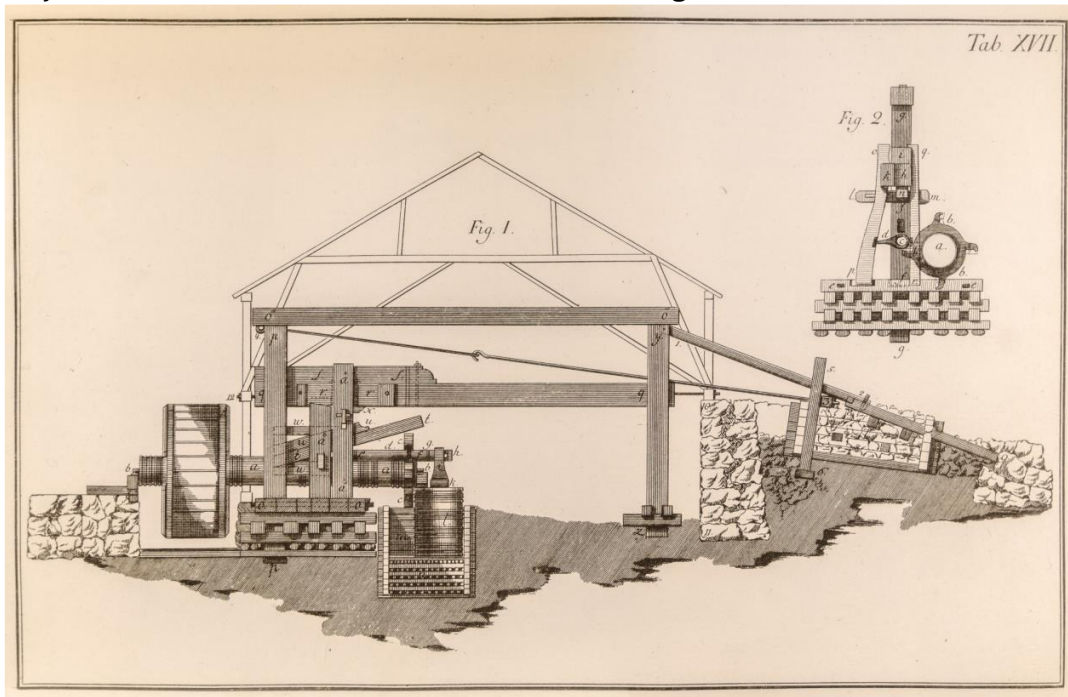

Agder fylkeskommune
v/ kulturminnevern

31. mars 2026

Prosjekt «Hammer i drift» - sluttrapport

I Hammerbygningen på Nes Verk står det tre store gamle vannhjulsdrevne hammere. Vi vet ikke hvor gamle de er, men det har stått tilsvarende hammere her siden jernverket ble etablert i 1665. Selv om dette er teknologi fra middelalderen, var de i daglig bruk frem til høsten 1959. Da ble verkets inntaksdammer ødelagt i en stor flom. I 1967 ble de fredet som et av Norges aller første teknisk/industrielle kulturminne. Arbeidet med å sette i stand bygningen og tilhørende maskineri har pågått gjennom flere faser og over flere 10-år. Det har lenge vært et uttalt ønske å starte en av hammerne. I 2016 ble dette nærmere vurdert av det svenske firmaet Teknik-Tradisjon AB. Deres konklusjon var at det lå vel til rette for å sette i stand og starte den midterste hammeren.

Museet oppnevnte en arbeidsgruppe som skulle konkretisere et slikt prosjekt. Arbeidsgruppen bestod av Dag Ellefsen, Asbjørn Moen og Knut Aall. Som følge av fredningen må alle tiltak ut over ordinært vedlikehold være avklart med antikvariske myndigheter. Fylkeskommunen ga den oppgaven til Eivind Dalsegg.

I august 2018 reiste denne arbeidsgruppen og Dalsegg til diverse gamle jernverksanlegg i Sverige og utvekslet erfaringer med dem som hadde gjort lignende prosjekter der. Deretter ble det utarbeidet oversikt over hvilke tiltak som måtte gjennomføres på Nes Verk, og satt opp kostnadsoverslag for hvert av tiltakene. Dette dannet grunnlag for søknader om penger og dispensasjon fra fredningen.

Våre faste støttespillere:

Kulturdepartementet

AGDER
fylkeskommune

TVEDESTRAND
KOMMUNE

Mye av prosjektet bestod i å restaurere og rekonstruere forskjellige deler av den gamle hammeren. Dette kunne for en stor del finansieres med tilskudd fra kulturminnevernmyndighetene.

De «moderne» delene av prosjektet, slik som strøm, lys, induksjonsesse, osv, måtte finansieres via andre kilder.

Hovedentreprenør for arbeidene ble Bøylestad & Moen AS. De har mye erfaring med arbeid på fredet eiendom, og har mange dyktige folk. De har også hatt andre oppdrag på hammerne tidligere. Selve gjennomføringen av prosjektet tok mye lenger tid enn først antatt. Vi ønsket ikke å skifte ut mer enn nødvendig, og heller prøve oss litt frem underveis i prosessen.

I 2023 var vi klare til å starte hammeren, men prøvesmiing viste at ambolten på 3.000 kg flyttet seg litt for hvert slag. Det ble klart at fundamentene til ambolten måtte restaureres. Dette var en stor og uforutsett kostnad, men heldigvis hadde arbeidet med vannrennen gått lettere enn opprinnelig antatt. På forsommeren 2024 var vi igjen klare til å teste. Da alt så ut til å fungere greit, inviterte vi til åpning.

Åpningsarrangementet var 13. august 2024. Statsminister Jonas Gahr Støre var hovedtaler og klippet snoren. I tillegg talte riksantikvar Geiran, fylkesordfører Thomassen og ordfører Landås og styreleder Djupedal. Det var omtrent 400 publikummere og stor stemning.

Selv etter at hammeren er kommet over i en driftsfase med faste visninger for publikum, har vi jobbet videre med prosjektet. Våren 2025 fikk vi etablert sprinkleranlegg under den nye vannrennen. I tillegg fikk vi ordnet en riktigere og bedre innfesting av hammerhodet. Høsten 2025 ble det gjort utbedringer av vannrennen slik at det ikke skulle dryppe vann på vannhjulet til storhammeren.

Selv om sluttrapporten leveres nå, gjenstår det noe arbeide med å forbedre fylling og tømning av vannrennen. Det vil trolig bli ferdigstilt i løpet av 2026.

Første sesong med ordinær drift var i 2025. Da var det 852 personer som fikk oppleve hammeren i drift. Hammeren blir kun kjørt i sommerhalvåret for å unngå frostskaider på induksjonsessen. Det kreves tre personer for å kjøre hammeren: En dyktig smed med assistent og en person som regulerer vann på vannhjulet.

Hammeren er gammel og fredet. Derfor må den brukes med forsiktighet. Den må ikke kjøres for hardt, for lenge eller for ofte.

Vedlagt følger prosjektregnskapet. Selv om det fortsatt gjenstår noe arbeid, kan vi konstatere at prosjektet er gjennomført uten økonomiske overskridelser.

Prosjektregnskapet viser dog ikke omfanget av museets egeninnsats. Både prosjektperioden og museets egeninnsats har blitt mye større enn opprinnelig antatt. I prosjektregnskapet er det anført noen kostnader til prosjektledelse. Det knytter seg til tilskuddene fra «Post 72» - istandsetting av tekniske og industrielle kulturminner. Slike tilskudd dekker prosjektledelse med inntil 15%.

Dette har vært et fantastisk prosjekt. Historien blir levendegjort. Publikum får en stor opplevelse og forståelse om hvordan viktige deler av den gamle jernproduksjonen foregikk. Museet har fått mye dypere innsikt om alle forhold rundt hammersmien. Mange takk for godt samarbeid og støtte!

Knut B. Aall
Daglig leder

kba@jernverksmuseet.no

Mob 48 00 85 66

Vedlagt følger: Prosjektregnskap for «Hammer i drift»

Prosjektrekskap "Hammer i drift"

pr. 31. mars 2026

Kontonr	Tilskudd	
3400	Agder fylkeskommune	2 000 000,00
3403	Tvedestrand kommune	50 000,00
3405	Post 72 - istandsetting TIK-anlegg	615 515,00
3920	Sparebanken Sør	500 000,00
	Sum tilskudd	3 165 515,00

	Kostnader	
4360	Frakt, toll og sped.	9 290,69
4371	Kostnader konsulentttjenester	75 000,00
4372	Kostnader utstilling	27 316,00
4373	Kostnader arrangementer/aktiviteter	8 217,06
4500	Fremmedytelse og underentreprise	1 000,00
5002	Timer overført prosjekt	51 900,00
6320	Renovasjon, vann, avløp o.l.	550,48
6340	Strøm	1 285,12
6400	Leie maskiner	5 938,80
6540	Kostnadsført inventar og utstyr	210 937,28
6550	Driftsmateriale	2 441,60
6570	Arbeidsklær, oppgavepliktig	605,60
6600	Rep. og vedlikehold bygninger	2 421 901,01
6620	Rep. og vedlikehold utstyr	127,20
6670	Prosjekter	1 247,92
6795	Sprinkleranlegg	38 972,82
6726	Prosjektledelse	75 381,49
6860	Møter, kurs, oppdatering o.l	12 000,00
7420	Gaver, fradragsberettiget	800,00
	Sum kostnader	2 944 913,07

Resultat 220 601,93

Daglig leder